

ESTUDIS UNIVERSITARIS CATALANS

BARCELONA 1993

Homenatge a
MIQUEL TARRADELL

Ferran Arasa i Gil

LA CIUTAT ROMANA DE *LESERA* (FORCALL, PORTS).
UN ESTAT DE LA QÜESTIÓ

La Moleta dels Frares o de Libori, així coneguda en referència a alguns dels seus antics propietaris, es troba situada en el cor de la comarca muntanyosa dels Ports de Morella, a l'extrem septentrional del País Valencià. És l'únic assentament romà de característiques urbanes conegut fins al moment entre *Saguntum* i *Dertosa*. És situada a la capçalera del Bergantes, afluent del Guadalop, prop d'una triple confluència de cursos fluvials. La seua localització, per tant, sembla obeir a un doble condicionament: les possibilitats defensives del lloc que ocupa i la seua proximitat a un important nus de comunicacions situat en una de les vies naturals que enllacen la vall de l'Ebre amb el litoral mediterrani.

Coneguda des del 1876 gràcies a les exploracions de N. Ferrer i Julve, el seu descobriment vingué a omplir parcialment el buit d'assentaments urbans d'època romana existent a les comarques septentrionals del País Valencià. La seua valoració com a tal, però, ha estat molt posterior. Des d'un principi fou identificada amb la ciutat de *Biscargis*, citada per Plini dins del convent Tarraconense i per Ptolemeu entre els ilercavons, que havia estat tradicionalment reduïda a la veïna Morella. Després d'aquestes notícies inicials, la Moleta apareix esporàdicament en la bibliografia fent referència a les més cridaneres de les troballes que s'hi havien produït. Atret per la importància d'aquestes, l'any 1958 visità el jaciment J. de C. Serra Ràfols. Dos anys després, el 1960, s'hi realitzà la primera i fins ara única campanya d'excavacions, dirigida per E. Pla Ballester.

Des d'una altra perspectiva el nom de la Moleta tornarà a sonar l'any 1977, quan G. Alföldy donà a conèixer una nova lectura de la inscripció *CIL*, II, 4052, conservada a Morella, segons la qual una localitat anomenada *Lesera* va dedicar una ara a Júpiter Conservador per la salvació de l'emperador Caracalla possiblement l'any 212. Tot i que desconexem la procedència concreta d'aquest epígraf, possiblement degué ser traslladat des de la Moleta al Mas de la Vespa, lloc on el cronista P. A. Beuter diu que es trobava el 1538; el fet que ambdós llocs fossen del mateix propietari cap a finals d'aquest segle reforça, si més no, aquesta hipòtesi. A més, una dedicatòria d'aquesta mena comporta l'existència d'un assentament de certa importància com és la Moleta, i no en coneixem d'altre en un ampli territori al seu voltant.

Descripció

Es tracta d'una formació tabular estreta i allargada, orientada de N a S, que s'alça entre dos petits barrancs sobre el riu de Cantavella a una altitud màxima de 895 m. Amb unes mides màximes de 520 m de longitud per 170 m d'amplària, la seua superfície s'aproxima a les 6 ha. És formada per dos cossos calcaris superposats, l'inferior dels quals rodeja completament el superior i s'estén per la zona N-NE en una àmplia terrassa que constitueix l'espai obert més extens de tot el conjunt. L'accés al jaciment és possible pel costat de l'est remuntant el barranc de la Menadella, per on degué pujar l'antiga via descrivint una àmplia ziga-zaga per guanyar el pendent; una antiga notícia sobre la troballa de carreus en un punt d'aquest vessant, confirmada després d'una inspecció visual, permeté localitzar les restes del que degué ser un petit monument funerari situat a la seua vora. El darrer tram d'aquest camí conserva part del mur de contenció, i transcorre ja per davall del cingle que delimita el jaciment.

L'entrada al jaciment s'efectua per una porta de 2,25 m de llum que s'obre entre dos trams de murada. Aquesta es conserva en diversos sectors del costat oriental del jaciment, amb una llargària total aproximada de 70 m, i s'erigeix sobre la cinglera, que constitueix la seua millor defensa. La porta dona pas a un carrer en pendent que mena a la terrassa N-NE, on es conserven diversos vestigis de construccions, entre els quals resulta d'especial interès un llarg mur de 74 m de llargària fet amb paredat d'*opus caementicium* i *opus uittatum*, que delimita un extens espai obert de forma rectangular potser corresponent a una plaça pública. El seu costat del nord apareix tancat per una sèrie de construccions parcialment descobertes en excavacions furtives, mentre que a l'extrem del sud resulten visibles uns fonaments de caràcter ciclopi que podrien pertànyer a un edifici de tipus monumental. Per la vora superior de la cinglera es veuen, especialment per la zona del NW, diversos espais treballats en la roca corresponents a habitacions.

El cos superior de la Moleta, voltat completament per l'inferior, resulta només accessible pel seu extrem del nord. La seua superfície conserva igualment abundosos vestigis de construccions, així com espais treballats en la roca, més nombrosos pel seu costat de ponent, tot i que en general presenta un alt grau de destrucció.

L'excavació del 1960

Es van obrir tres sondeigs en diferents zones del jaciment per tal de comprovar-ne l'estat de conservació i determinar els diferents períodes en què fou ocupat. El primer es va obrir a la part central de l'altiplà superior, en un lloc on es veien alguns murs, i s'hi va descobrir una habitació rectangular de 8,5 m de llargària per 2,7 m d'amplària orientada cap a llevant. Entre els materials recuperats resulta majoritària la TSH; aquest fet, i la presència notable de TSC A, amb formes datables en el segle II, permet fixar una cronologia entre el darrer terç del segle I i el III.

El segon sondeig es va realitzar en l'extrem del NE d'aquest mateix altiplà, a

Lám. 1. Fotografía aérea de la Moleta

Làm. 2. Excavació del 1960. Sondeig I i II (Fots. d'E. Pla)

la part meridional d'una casa de planta aproximadament quadrada amb la base tallada en la roca i orientada cap a l'est; la part descoberta correspon al corredor d'accés, d'1,30 m d'amplària, que donava pas a una cambra tancada situada en la zona central de la casa, i a una altra d'oberta a la seua banda ponentina en què aparegué un banc adossat. Els nivells inicials d'ocupació d'aquest habitatge poden datar-se en època d'August per la presència majoritària de TSI entre les ceràmiques fines, mentre que el seu moment final sembla no anar més enllà del segle II, segons que es pot deduir de l'aparició d'alguns fragments de TSC A.

El darrer sondeig es va fer al costat de ponent de l'extrem septentrional de la llarga paret d'*opus caementicium* existent en la terrassa del N-NE, on es pogué descobrir una rica seqüència estratigràfica mitjançant la qual hom pot establir una successió dels diferents períodes culturals que es van desenvolupar en el jaciment. Així tenim una primera fase del bronze final amb influències dels C. U. del Baix Aragó datable entre els segles VII i VI. Un potent nivell de ceràmiques ibèriques defineix una segona fase corresponent a la plena cultura ibèrica, la datació de la qual pot establir-se en general entre els segles V i III. La presència d'àmfores vinàries i ceràmiques fines d'importació permet fixar un tercer període, ja en època tardorepublicana, datable entre els segles II i I. Finalment, el darrer nivell presenta part d'una estructura l'ocupació de la qual pot datar-se entre el darrer terç del segle I d.C. i la segona meitat del III, segons que es pot deduir de la importància quantitativa de TSH i TSC A i l'aparició d'alguns fragments de TSC C.

A partir de les notícies proporcionades per la bibliografia, de les restes conservades en superfície i dels resultats obtinguts en aquesta primera campanya d'excavacions, podem fer una primera aproximació a la història de la ciutat romana que hi hagué a la Moleta. Així, a diferència del que ocorre en la majoria dels casos, l'*oppidum* ibèric no s'abandona durant els dos primers segles de presència romana, sinó que experimenta una profunda transformació urbanística a partir de l'època d'August que esborra els vestigis de l'anterior població. Les restes conservades palesen una àmplia cobertura urbana del lloc, a la banda del NE del qual s'obre un espai rectangular en què hi podria haver hagut una plaça. Allí s'han trobat fragments d'escultura, capitells, enllosats, i es conserven fonaments d'edificacions de tipus monumental, cosa per la qual no sembla inversemblant pensar que ens trobem amb el *fòrum* de la ciutat.

L'acabament de la vida urbana en aquesta petita ciutat pot situar-se a la segona meitat del segle III segons les dades que ens proporciona l'excavació, tot i que tenim evidències numismàtiques que en prolonguen l'ocupació almenys fins a la interrupció de les emissions monetals romanes. Aquest final, però, sembla no respondre a una sobtada destrucció, sinó més aviat a un procés d'abandonament iniciat ja al segle II, i potser culminat durant la crisi del segle III, del qual la nostra ciutat ja no pogué recuperar-se.

La qüestió de la identificació

La inscripció CIL, II, 4052, reinterpretada per G. Alföldy, resulta del màxim interès per a la identificació d'aquesta petita ciutat. Es tracta d'una ara con-

sagrada a Júpiter Conservador per la salvació de l'emperador Caracalla, possiblement l'any 212, per una comunitat anomenada *respublica leserensis*, el topònim de la qual degué ser en conseqüència *Lesera*. Aquesta localitat apareix citada pel geògraf Ptolemeu a mitjan segle II d.C. Quant al terme *respublica*, que no explicita la categoria jurídica de la localitat, a Hispània s'utilitza majoritàriament per designar comunitats urbanes organitzades segons el model municipal. Com que *Lesera* no apareix citada com a ciutat autònoma en la relació de Plini, la seua transformació en municipi podria haver tingut lloc arran de la promulgació de l'edicte de llatinitat per part de l'emperador Vespasià. Finalment, la menció epigràfica de temps de l'emperador Caracalla provaria la seua perduració almenys fins als inicis del segle III.

Ignorada pels itineraris que han arribat a nosaltres, *Lesera* degué ser situada tanmateix en el traçat d'una via l'existència de la qual coneixem gràcies a l'Anònim de Ravenna; aquesta unia les estacions de *Contrebia*, a les proximitats de *Caesaraugusta*, i *Intibili*, situada a la Via Augusta 27 milles al sud de *Dertosa*, en el traçat de la qual degué constituir un important nus de comunicacions. El caràcter tardà d'aquells documents justificaria l'absència de la nostra ciutat, que com hem vist sembla desaparèixer al llarg del segle III.

D'altra banda, la seua relativa proximitat a la costa, així com la relació que pot establir-se entre la nostra ciutat i d'altres nuclis urbans pròxims, com els existents a les localitats aragoneses d'Alcanyís i Hinojosa del Jarque, permet precisar la delimitació d'altres unitats administratives de major entitat com els convents jurídics i plantejar la seua hipotètica inclusió en el convent Tarraconense. Aquest fet estaria en consonància amb la localització de *Lesera* en territori ilerconvoc, possiblement com a ciutat fronterera amb els sedetans.

En resum, la identificació d'aquest antic *oppidum* ibèric romanitzat suposa una interessant aportació a l'estudi de la romanització en aquesta àrea de gran importància per a les comunicacions amb la vall de l'Ebre. Fins a la recent revaloració arqueològica de la Moleta i el seu reconeixement com a nucli urbà, la inexistència d'altres ciutats en la zona costanera compresa entre *Saguntum* i *Dertosa* suposava un factor de distorsió en la densament poblada façana mediterrània hispana. Malgrat la seua limitada extensió i escassa monumentalitat, la més septentrional de les ciutats romanes valencianes —pràcticament ignorada per les fonts literàries— ha passat a ser un peça indispensable del mosaic urbà de la tarraconense mediterrània.

FERRAN ARASA I GIL

BIBLIOGRAFIA

ABAD CASAL
1985

L. ABAD CASAL, *Arqueología romana del País Valenciano: panorama y perspectivas*, «I Jornadas de Arqueología de la Universidad de Alicante» (Alacant 1985), ps. 337-382.

ALFÖLDY 1977

G. ALFÖLDY, *Res Publica Leserensis (Forcall, Castellón)*, «Serie de Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica», 55 (València 1977).

- ARASA I GIL
1986 F. ARASA I GIL, *La Moleta dels Frares (El Forcall, Castelló). Consideracions entorn de la respublica leserensis*, «Saguntum», 20, ps. 165-241.
- ARASA I GIL
1987 F. ARASA I GIL, *Lesera (La Moleta dels Frares, El Forcall). Estudi sobre la romanització a la comarca dels Ports*, «Monografies de Prehistòria i Arqueologia Castellonenques», 2.
- ARASA I GIL
(en premsa) F. ARASA I GIL, *Ciutats i territoris a la meitat meridional dels convents Cesaraugustà i Tarraconense*, «Jornades Internacionals d'Arqueologia Romana».
- BELTRÁN LLORIS
1980 F. BELTRÁN LLORIS, *Epigrafía latina de Saguntum y su territorium (Cronología. Territorium. Notas prosopográficas. Cuestiones municipales)*, «Serie de Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica», 67.
- BELTRÁN LLORIS
i SANCHO
ROCHER 1979 F. BELTRÁN LLORIS i L. SANCHO ROCHER, *Consideraciones acerca de la población antigua de la mitad meridional de los conventos Cesaraugustano y Tarraconense*, «Caesaraugusta», 47-48, ps. 307-322.
- EIXARCH FRASNO
1982 J. EIXARCH FRASNO, *Aportación a la historia de Forcall (Tortosa 1982)*.
- FERRER Y JULVE
1988 N. FERRER Y JULVE, *Visita a las ruinas de Bisgargis*, «Almanaque de "Las Provincias"», ps. 266-269.
- LLOBREGAT
CONESA 1980 É. LLOBREGAT CONESA, *El Alto Imperio (siglos I al III)*, dins *Nuestra historia*, II (Valencia 1980), ps. 77-126.
- MATEU Y LLOPIS
1981 F. MATEU Y LLOPIS, *Hallazgos monetarios (XXVI)*, «Numisma», 169-173, ps. 89-136.
- PLA BALLESTER
1961 E. PLA BALLESTER, *Excavaciones en «La Moleta dels Frares», término de Forcall (Castellón). Memoria de la primera campaña (16 al 31 de agosto de 1960)* (València 1961; original mecanografiat).
- RIPOLLÉS ALEGRE
1982 P. P. RIPOLLÉS ALEGRE, *La circulación monetaria en la Tarraconense mediterránea*, «Serie de Trabajos Varios del Servicio de Investigación Prehistórica», 77.
- SANCHO ROCHER
1981 L. SANCHO ROCHER, *El Convento Jurídico Cesaraugustano* (Sagossa 1981).
- SERRA RÀFOLS
1958 J. de C. SERRA RÀFOLS, *Informe sobre los hallazgos arqueológicos de la «Moleta del Mas dels Frares». Término de la villa de Forcall. Provincia de Castellón de la Plana* (Barcelona 1958; original mecanografiat).